

BBC 34: VÅR FRAMTID VIL STORT SETT BLI SOM VÅR FORTID, DET VIL SI GOD

Den siste tiden har jeg syslet med planer om å ta opp to kontroversielle temaer i BBC. Det ene er "sorteringsamfunnet", og om at abort av 30 fostre med Downs syndrom per år er et gigantproblem, mens vi hører lite og ingenting om 15000 andre årlige aborter. Det andre er økningen i innvilging av uførepensjon blant unge, ikke minst på grunn av psykiske lidelser. Begge temaene krever nennsom behandling. Den siste tiden har jeg vært stresset av en haug med oppdrag som jeg – helt frivillig – har tatt på meg. Temaene får derfor vente til jeg får tid og overskudd til det. Det fortjener også temaene, viktige som de er. Derfor velger jeg en tryggere variant, der jeg kan trekke mer på etablerte kunnskaper, og gå mer på autopilot. Jeg vil si litt om atferdsanalysens framtid, som for så vidt heller ikke er småtteri.

Atferdsanalysen har ingen offisiell fødselsdato, men i den grad den bygger på en form for behaviorisme, mener nok mange at den er ca. 99 år gammel, det vil si at den blir 100 år i 2013, 100 år etter at John B. Watson holdt sin forelesning "Psychology as the Behaviorist views it" ved Colombia universitet. Samme år ga han ut en artikkel med samme tittel i

John B. Watson (1913) declared psychology a failure

- Psychology "has failed signally . . . To establish itself as a natural science."
- Psychology should be "a purely objective experimental branch of natural science."

John Broadus Watson (1878–1958) var neppe noen beskjeden mann, og utfordret for 100 år siden hele den etablerte psykologien.

Psychological Review. I 1919 kom han med boken "Psychology from the standpoint of a behaviorist", og i alle fall fra da av ble behaviorisme etablert som begrep. Fra og med 1930-tallet overtok vår kjære B. F. Skinner som den toneangivende på feltet. Skinner ville opprinnelig bli skjønnlitterær forfatter, før han kom fram til at han egentlig ikke hadde så mye viktig å si. Allerede fra slutten av 1920-årene begynte han å gjøre seg gjeldende med grunnleggende læringseksperimenter som den dag i dag regner som sentrale. Fortsatt sto studiet av reflekser sterkt, men særlig utover 1930-tallet begynte han å se mer på operant

Til venstre en ung Watson. Til høyre et bilde, trolig iscenesatt, som skal vise et av hans berømte eksperimenter, det som skulle betinge frykt hos et lite barn, neppe det mest sympatiske som er gjort i psykologien.

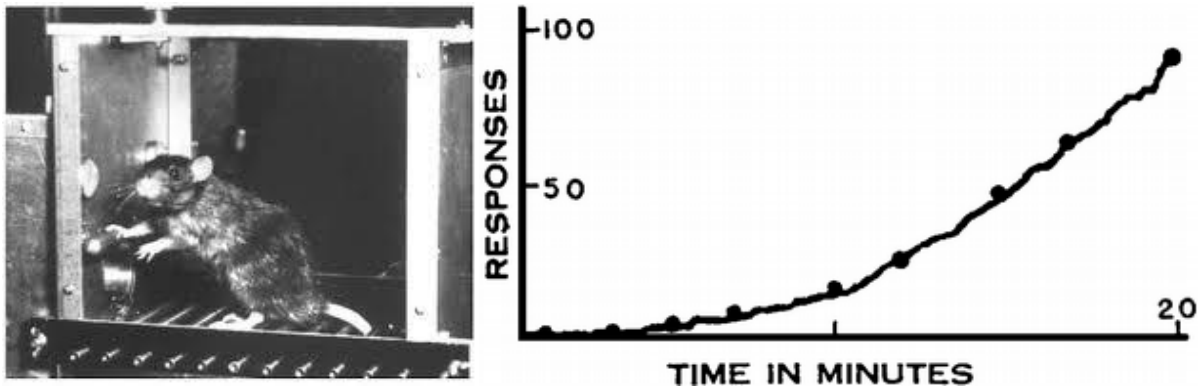
atferd, eller det mange kaller viljestyrt atferd. Vi kan trygt si at det fortsatt var temmelig grunnleggende ting han tok for seg: Rotter og duer fikk ”belønning” for å utføre ulike former for atferd, med de begrensninger i utfoldelse som nødvendigvis må finnes inne i en såkalt

Den neste behavioristhøvdingen, B. F. Skinner (1904–1990), i relativt unge dager, mens han ennå var mer forsker enn filosof.

”Skinner-boks”, som han for øvrig kalte ”operant betingingskammer”. Ingen skal komme å si at ikke *grunnleggende* sider ved fenomener som diskriminasjon og intermitterende forsterkning ble grundig studert! Etter hvert eksperimenterte han mindre og mindre, og filosoferte til gjengjeld mer og mer. Han drev nok på i laboratoriet så lenge han levde, men fra 1950-tallet av var det på det filosofiske området han markerte seg mest. Eksperimenteringen, i

alle fall den som ble kjent og som preget atferdsanalyse som vitenskap og fag, tok etter hvert andre seg av. Flere av dem hadde vært hans studenter, men det oppsto også flere og flere selvstendige miljøer. Slik sett kan vi si at yngre atferdsanalytikere er fjerde generasjons atferdsanalytikere. Selv er jeg vel ca. tredje generasjon på slekstreet.

En "Skinner-boks, og en kurve skrevet ut fra en kumulativ skriver.

Fra tidlig på 1960-tallet begynte atferdsanalysen å bli *applied*, eller *anvendt* som det kalles på norsk. Man våget seg ut fra laboratoriet, eller rettere sagt: Mange var nok svært *ivrige* etter å se om, eller *at*, prinsippene dugde i praksis. Atferdsanalyse er jo en naturvitenskapelig form for psykologi, så her gjaldt det å ta det enkleste først. Freuds vitenskapelige overmot, som gikk ut på å ta fatt på komplekse ting som drømmer, det ubevisste og seksualdrift, var ingen modell. I stedet ble det selvskading hos personer med utviklingshemning, opplæring i helt grunnleggende ferdigheter og andre temmelig konkrete former for atferd og *påvirkning* av atferd som kom til å dominere. Tilnærmingen var ikke ulik den som fant sted i laboratoriet, der det var sterkt fokus på *antall ganger* en handling, unnskyld en respons, forekom. Hvordan kunne man få flere eller færre, alt etter som, ved hjelp av å endre forsterkningsbetingelser? For å løse problemet med å *telle* atferd, som unektelig kan være viktig for å måle forekomst av atferd, hadde Skinner funnet opp den såkalte kumulative skriveren, den dere vet som automatisk lager kurver over antall ganger handlinger forekommer i gitte tidsrom, altså *responsraten*.

Atferdsanalysens laboratoriehistorie tilsier at det neppe er tilfeldig at atferdsanalyse i stor grad har befattet seg med atferd som nettopp kan telles. Går vi tilbake til 1960- og 1970-tallet, var dette tilfellet i ekstrem grad, og fortsatt er det ganske påfallende. Det finnes *langt* flere med ADHD, atferdsforstyrrelser, angst, depresjon og hva det skulle være, enn personer med autisme og/eller utviklingshemning. Men det er synd å si at dette avspeiles i hva atferdsanalytikere driver med, enten det er forskere eller praktikere. Der skulle man tro det var motsatt; at 99 %, og ikke ca. 1 %, hadde autisme og/eller utviklingshemning. Selvfølgelig har dette sammenheng med hvilke områder man har "sluppet til på", men det skyldes også vår egen "bottom up"-holdning, det vil si den nevnte tendensen til å begynne med det grunnleggende, og ta fatt på det mer komplekse etter hvert. En viktig del av denne tilnærmingen er altså vekten på antall og telling. Dermed kan vi si at kumulativ skriver-tradisjonen har satt stort preg på anvendt atferdsanalyse, og at selve oppfinnelsen av skriveren faktisk har vært skjellsettende. Hangen til å befatte oss med det konkrete og tellbare ble for øvrig kommentert humoristisk av Michael Dougher på ABAI-kongressen i Chicago i 2005. Han sa noe sånt som at "There are 4000 people here. 3990 are on autism". Litt overdrevet, selvfølgelig, men herlig selvironi med mer enn snev av sannhet.

Men sannheten er at atferdsanalyse har blitt en bred tilnærming. I tillegg til den tradisjonelle kjernevirksomheten, som fortsatt er viktig, befatter den seg med sikkerhet i industri og arbeidsliv, organisasjonsutvikling, miljøvern, helsepsykologi, barneoppdragelse og

To representanter for hver sin "ytterfløy" i atferdsanalyse, Michael Dougher og Brian Iwata.

i stigende grad samtalebehandling av klienter med vanlige psykologiske problemer, det vil si problemer som andre skoleretninger har hatt monopol på. Det finnes neppe noen annen psykologisk skoleretning som har en slik bredde i hva den driver med. Det er altså ikke der problemet ligger. Problemet er at de færreste av oss *holder på med dette*, av grunner som jeg var inne på. Derfor er vi nokså usynlige i det store bildet.

Men det var atferdsanalysens *framtid* jeg skulle snakke om, så da får jeg si at jeg er ferdig med innledningen. I en artikkel som han kalte "Behaviorism at 50", fra 1964, skrev Skinner at behaviorismen etter hvert ville dø, ikke fordi den var en fiasko, men fordi den var en suksess. Av frykt for at noen skal si at jeg har behaviorisme som religion, og Skinner som profet, må jeg unngå å si at dette utsagnet har profetiske egenskaper. Men jeg tror at det har veldig mye for seg. For det vi ser, er jo at behaviorisme, eller atferdsanalyse, sniker seg inn både her og der. I dag satser myndighetene tungt på programmer som skal føre til positive atferdsendringer hos barn og unge med atferdsproblemer. Det er liten tvil om at måten man forstår atferd, og atferdsproblemer, på innenfor programmer som De utrolige årene, PMT-O og MST, er klart preget av atferdsanalyse. En pionér på dette feltet, Gerald Patterson, var en eksplisitt atferdsanalytiker, tør jeg si. Men en annen sentral person, Carolyn Webster-Stratton, synes å ha et løsere og mer pragmatisk forhold til atferdsanalyse.

Generelt kan det være mange grunner til at noen adopterer mye atferdsanalytisk tankegods, og mye atferdsanalytisk praksis, uten å framstå som erklærte atferdsanalytikere. Én grunn kan være at atferdsanalysens prinsipper framstår som så selvfølgelige, og forenlige med slik man alltid har funnet det naturlig å tenke om atferd og endring, at man ikke ser noen grunn til å bruke atferdsanalytiske begreper i særlig grad eller overhodet. Kanskje oppleves det også som kunstig og rart. En annen grunn kan være at atferdsanalytiske begreper oppleves som en hemske når man kommuniserer med andre. Dette kan arte seg på flere måter: Mange forstår ikke begrepene, noen misliker dem, og verst av alt: De vekker direkte motstand fordi de forbindes med for eksempel et "mekanisk" menneskesyn, hva nå dét måtte være, og med at mennesker ikke tenker eller føler. Da kan man unngå diskusjon, og heller bruke tiden på konkret problemløsning. I den forbindelse har jeg for øvrig mer sans for åpne atferdsanalytikere som velger språk ut fra pragmatiske hensyn der og da, enn for "skapatferdsanalytikere" som skal gjøre karriere. Ikke for det, også det siste kan være et dilemma: Hvis man kommer ut av skapet, eller lar være å gå inn i det, risikerer man jo at atferdsanalytiske bidrag utelukkes. Jeg må likevel si at jeg har lite sans for kameleoner som

gjør slike og lignende valg ut fra hensynet til *egen karriere*, og ikke til fagfeltet. En grunn til dét er at vi skal være takknemlige overfor vårt fagfelt, og de som har slitt for å utvikle det.

To pionérer når det gjelder utvikling av atferdsorienterte programmer for barn og unge med atferdsproblemer, Gerald Patterson og Carolyn Webster Stratton.

De nevnte programmene er bare ett eksempel på at atferdsanalyse har ”glidd inn”, blitt lite synlig, og dermed på en måte ”dødd”, for å holde oss til Skinners spådom. Også i psykiatrien opplever jeg at man har blitt mer læringsorientert med årene. Jeg har vært borti flere eksempler på at man har lagt klare læringsfaktorer til grunn for terapeutiske beslutninger. Et eksempel er en ungdom som drev med selvskading som nok var temmelig manipulerende. Etter to innleggelse, som for avdelingen må ha fortont seg som meningsløse, fikk ungdommen beskjed om at ny selvskading ikke ville føre til ny innleggelse, det vil si beskjed om bli ”satt på ekstinksjon”. En eventuell extinction burst eller opptrapping til mer alvorlig atferd, ville bli en sak for somatikken. Jeg tviler på at dette hadde blitt tilnærmingen hvis ingen hadde fått med seg noe om atferdsanalyse, eller læringspsykologi mer generelt, som atferdsanalyse har hatt stor innflytelse på.

Spørsmålet er hvordan atferdsanalyse kan utvikle seg, og ekspandere, og fortsatt være atferdsanalyse, det vil si en retning med egne fagbegreper som også brukes utad når det passer seg. Jeg tror at en del strategier er viktige uansett om vi skal bli der vi er, eller om vi skal ha ambisjoner om vekst og ”erobring”. Jeg skal ikke ta opp hva atferdsanalytisk grunnforskning skal befatte seg med, men hva vi som er høyere oppe i næringskjeden, det vil vi som driver med undervisning, kursing, behandling og opplæring, kan gjøre i det daglige.

For det første tror jeg at det er viktig å være klar over at atferdsanalyse inneholder et virvar av begreper, men at en liten del av dem dekker de aller fleste situasjonene som vi er borti i praktiske sammenhenger. I undervisning er det derfor liten grunn til å mase om begreper som vi sjelden trenger. Et annet moment er at atferdsanalytiske begreper dekker situasjoner som vi observerer, og er en del av, i det daglige. Dette betyr nødvendigvis at det som kan beskrives med atferdsanalytiske begreper, også kan beskrives med daglige ord og uttrykk. Spørsmålet er hva vi skal begynne med når vi skal lære bort atferdsanalytiske begreper. Selv har jeg fått mer og mer sans for å begynne med å beskrive eksempler på dagligdagse observasjoner, og deretter beskrive dem ved hjelp av faguttrykk, men ikke flere enn nødvendig. I så måte må jeg innrømme at jeg har fått et anstrengt forhold til et begrep

som ”transitive betingede etablerende operasjoner”. Jeg er heller ikke redd for å fortsette å bruke daglige begreper, også etter å ha introdusert atferdsanalytiske begreper. Jeg varierer rett og slett, for å få fram det dagligdagse og naturlige i det vi holder på med, samtidig som begrepene læres på en forhåpentligvis smidig måte. Atferdsanalysens styrke ligger i at den er en ”rett på sak”- tilnærming til forståelse og påvirkning av atferd, som det ikke bør være noe problem å praktisere på en enkel, praktisk, tiltalende og etisk måte. Mitt hovedpoeng er altså at det viktigste er å få fram atferdsanalysens praktiske budskap, enten det gjelder analyse av årsaker til problematferd, eller behandling eller opplæring.

To fine og unge, i alle fall i forhold til meg, representanter for atferdsanalyse, som klarer å formidle budskapet på en tiltalende måte. Til venstre ser vi Kai-Ove Ottersen mens han klargjør en Skinner-boks med tilhørende kumulativ skriver. Til høyre ser vi Bjørn Roar Vagle da han har nådd en skikkelig ”sluttforsterker”, toppen av Surtningssue (2368 moh) den 11. august.

Går vi noen år tilbake, var det noen atferdsanalytikere som var så dumme at de la seg oppi folks dagligtale, og benyttet ulike anledninger til å krangle med legfolk, for ikke å snakke om med folk fra andre skoleretninger. Igjen skal vi ikke være feige, eller vise en overdyrmyk ”stå med lua i hånda”-holdning, men respekt og høflighet har aldri skadet. Folks ”mentalistiske” forklaringer skal vi være romslige med. Som regel er de ikke så mentalistiske som de kan virke, for ofte siktes det i alle fall indirekte til reelle faktorer som kan forklare det som det snakkes om.

Alt i alt tror jeg ikke det er noe annet å gjøre enn å gjøre en jobb som folk setter pris på. Uansett tror jeg ikke på noen revolusjon, men kanskje en sakte styrking av vår status. Når det gjelder vår framtid, tror jeg at den i det store og hele vil bli som vår fortid, og det skal vi ikke klage på. Vi har det ganske godt, og det skal vi være glade for.